

תודעה והוויה

שני המרכיבים של השלם המבצעי¹

בעימות המוגבל, שבו נוצר לעיתים קרובות פער בין המתרחש בשדה הקרב לבין האופן שבו נתפסות תוצאות המערכה, יש משמעות עצומה לאופן שבו מפרשים הצדדים את האירועים

סא"ל סער רוזה

השחקנים השונים במערכת הזאת.

בכירי צה"ל הבינו כי לאחר סיום ההתנתקות תביא פעולה במתווה של מסלול התכתשויות מתמשך עם הפלגים הפלסטיניים לשחיקת כוח ההרתעה של צה"ל ותפגע באופן משמעותי בתחושת הביטחון ובחוסן של אזרחיה ביישובי הנגב המערבי. העדר הרצון לבצע התקפה קרקעית נרחבת ברצועת עזה (שזו אופציה קיימת אך לא מועדפת) הפך בפעם הראשונה את המערכה הצבאית, שבה ניתנת עדיפות למבצעי תודעה, למסגרת המועדפת לניהול העימות הצבאית עם הפלסטינים. מהי המערכה הזאת, וכיצד היא באה לידי ביטוי באירועי ספטמבר 2005 (שכוננו בצה"ל "גשם ראשון") - בכך עוסק המאמר הזה.

מערכה צבאית שבה יש דומיננטיות למבצעי תודעה

כבר בשלב הזה ברצוני להדגיש כי מערכה צבאית שבה ישנה דומיננטיות של מבצעי תודעה אינה נטולת פעולות פיזיות התקפיות, אלא היא מסגרת כוללת של היגיון מערכתי, שלאורו

ביחסה של ישראל כלפי הפלסטינים התפתחה מערכת מורכבת של שיקולים צבאיים, שמצד אחד מביאה להטלת הגבלות מרצון על הפעלת העוצמה הצבאית של צה"ל (תמרון ואש) ומצד אחר מעצימה כלים צבאיים אחרים, שתכליתם להשפיע על תודעת השחקנים השונים במערכת הזאת

מתבצעות כלל הפעולות הפיזיות ואלה שאינן פיזיות. ראשית אעסוק במושג "זירת התודעה" ובאופן שבו מתעצבת הזירה הזאת והופכת למרכזית בעולם המלחמה בעידן הפוסט-מודרני. העיסוק בזירת התודעה התפתח במסגרת שינוי כולל המקיף את החשיבה הפוסט-מודרנית על חיי החברה. על-

"כל דבר הוא מבצע פסיכולוגי, אבל מבצע פסיכולוגי אינו חזות הכול" (צבא בריטניה, מבצעים נגד התקוממות, תוה"ד, 1995)

מבוא: המעבר לניהול מערכה תודעתית ברצועת עזה

האירועים ברצועת עזה, שפרצו ביום שישי, 23 בספטמבר 2005, בעקבות פיצוץ שנגרם כתוצאה מתאונה בעצרת של החמאס במחנה הפליטים ג'בליה, ושכללו ירי טילי קסאם לעבר יישובי צפון הנגב, הציבו בפני צה"ל לראשונה ב-38 השנים האחרונות אתגר חדש: ניהול לחימה מנגד בטרור הפלסטיני, דהיינו לחימה ללא נוכחות קרקעית מתמשכת בשטח.

האתגר הזה נבע מרצונה של ישראל להתנתק מרצועת עזה, להפסיק להיות אחראית למתרחש בתוכה ולקבל הכרה בין-לאומית בכך שהסתיימה השליטה הישראלית שם. הרצון הזה חייב את קברניטי הצבא לפתח תפיסת הפעלה וטכניקות פעולה צבאיות חדשות לחימה בטרור המופנה נגד ישראל מתוך רצועת עזה. המטרה הייתה להמחיש לפלגים הפלסטיניים, למנהיגי הרשות ולאוכלוסייה את המשמעות הכרוכות בהמשך פעילות הטרור. (המשמעות האלה מכונות בצה"ל במקרים רבים "תג מחיר לטרור").

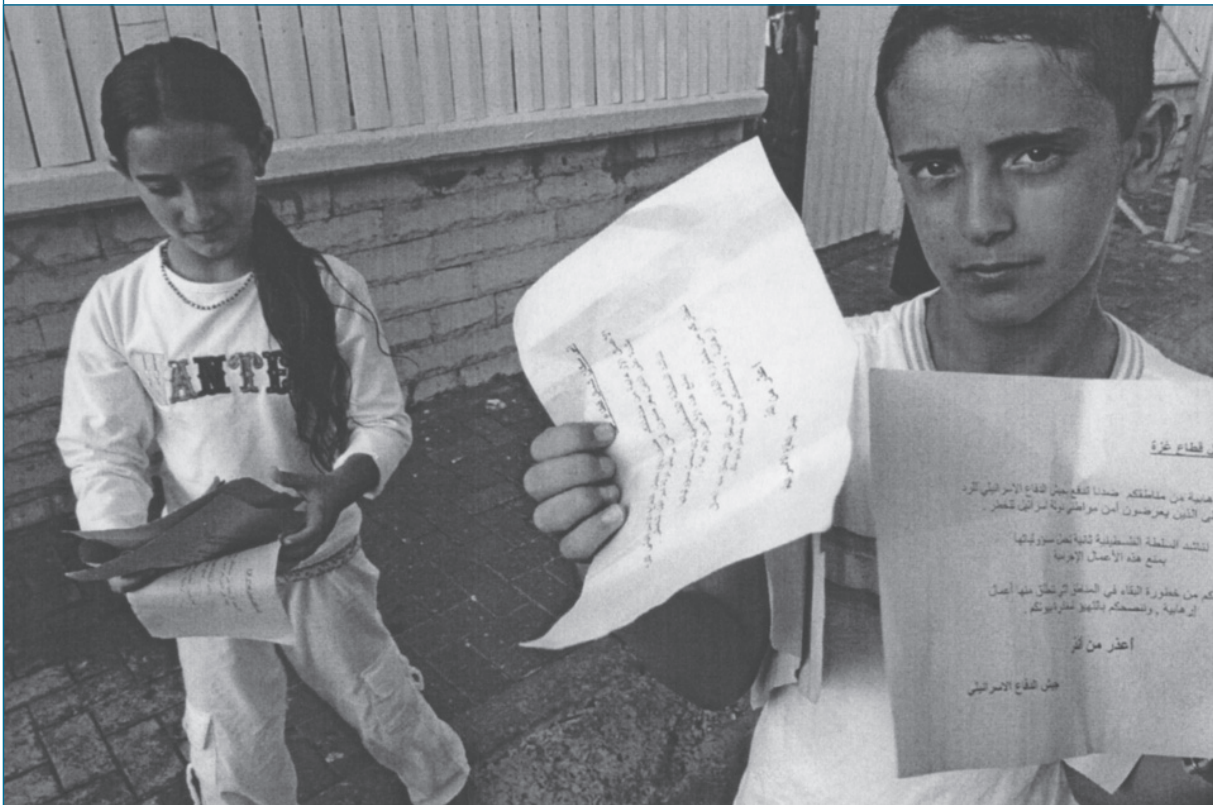
ההיגיון שעמד בבסיס הגישה הזאת הוא שיישום ההתנתקות מעזה יצר שינוי במתווה הסכסוך בין ישראל לבין הפלסטינים. עיקרו של השינוי הזה: ישראל אינה שולטת ברצועת עזה, ולכן על הריבון שם - הרשות הפלסטינית - לממש הלכה למעשה את תפקידו הן כלפי אזרחיו והן כלפי ישראל.

ביחסה של ישראל כלפי הפלסטינים התפתחה מערכת מורכבת של שיקולים צבאיים, שמצד אחד מביאה להטלת הגבלות מרצון על הפעלת העוצמה הצבאית של צה"ל (תמרון ואש) ומצד אחר מעצימה כלים צבאיים אחרים, שתכליתם להשפיע על תודעת

ראש ענף במרכז למבצעי תודעה באמ"ן

ילדים מחזיקים בכרוזים שפוזרו מעל צפון הרצועה ונחתו בחלקם בשטח ישראל

מערכה צבאית שבה ישנה דומיננטיות של מבצעי תודעה אינה נטולת פעולות פיזיות התקפיות, אלא היא מסגרת כוללת של היגיון מערכתי, שלאורו מתבצעות כלל הפעולות הפיזיות ואלה שאינן פיזיות

על מלחמה ותודעה

בתחום הצבא והמלחמה המושג "זירת התודעה" הוא חדש יחסית וקשור קשר הדוק לכמה תהליכים מרכזיים שהתחוללו החל מסיום מלחמת העולם השנייה ועד היום. התהליכים

הפלסטינים טענו שההתנתקות היא מזימה ישראלית לשלוט ברצועת עזה מרחוק תוך ניסיון להימנע מההשלכות ומהמחירים הכרוכים בכך

המרכזיים שבהם מדובר הם:

- השינוי שחל באופי המלחמות והעימותים שבהם מעורבים צבאות בכלל וצה"ל בפרט.
- המעורבות ההולכת וגוברת של המעצמות בסכסוכים אתניים או לאומיים מחוץ לגבולותיהן ובמקביל העלייה בחשיבותה של דעת הקהל העולמית.
- השינויים בתחום המידע שגרמו לכך שיצירת המידע, הבעלות עליו והפצתו מבזרות באופן קיצוני ואינן תחת שליטתו של גורם אחד.

פי צורת החשיבה הזאת המציאות החברתית אינה אמת אחת אובייקטיבית ומוחלטת, אלא נתונה לתהליכי עיצוב ופרשנות בלתי פוסקים על-ידי גורמים שונים בחברה.² כלומר, מטרת כל אחד מהגורמים המעורבים בסכסוך היא לגרום לכך שפרשנותו למציאות תיחשב לאמת היחידה הקיימת ולדרך שבה יש להבין ולפרש את המציאות.

בנוגע לתהליך ההתנתקות ניתן לראות את האופן שבו הציגה ישראל את הנסיגה הצבאית והאזרחית מרצועת עזה לקו הגבול הבין-לאומי (סיום השלטון הישראלי ברצועה), בעוד שהפלסטינים טענו כי מדובר במזימה ישראלית לשלוט ברצועת עזה מרחוק תוך ניסיון להימנע מההשלכות ומהמחירים הכרוכים בכך. כמו כן הם טענו שמדובר בניסיון של ישראל לקבל לגיטימציה מדעת הקהל בישראל ובעולם להגברת אחיזתה באיו"ש. הראיות שהציגו הפלסטינים לטענותיהם: המשך השליטה החד-צדדית של ישראל במעברים, העובדה שהיא מונעת את הקמתו של שדה התעופה בדהניה, הגבלת חופש התנועה של הפלסטינים בים וההתנתקות החלקית באיו"ש, שנועדה לתמוך באסטרטגיה הזאת.

הארגון השיג לגיטימציה פנימית בלבנון ליישם את האסטרטגיה הצבאית שלו נגד ישראל ("מגן לבנון") והשכיל לעצב מכניזם של הרתעה מול צה"ל והחברה הישראלית. הצלחתו של ארגון החיזבאללה לבסס את הנרטיב שלו בקרב כלל השחקנים בעימות מזינה עד היום את פעולותיו.

דוגמה נוספת לעניין הזה נמצא בעימות הנוכחי בין ישראל לפלסטינים, שבשש השנים האחרונות הוא בראש ובראשונה עימות תודעתי. בעוד הפלסטינים מנסים לקעקע את תפיסת הביטחון הישראלית באמצעות זריעת פחד בקרב האוכלוסייה באמצעות פעולות טרור, הרי ישראל נחושה להמחיש לפלסטינים את חוסר התוחלת שבפעילות הזאת ואת חוסנה של החברה הישראלית. במילים אחרות: מדובר במלחמה שבה החברה בשני הצדדים היא המושא המרכזי להשפעה והיא הנושאת בעיקר הנטל של העימות.

הרמטכ"ל הקודם, רב-אלוף משה (בוגי) יעלון, הציג את תפיסתו בנוגע למלחמה על התודעה בכנס הרצליה 2002. וכך הוא אמר: "המערכה על התודעה נגד הטרור בכלל וההתמודדות היום-יומית עם הטרור בפרט הן בבסיסו של דבר מלחמה על התודעה. לצד הלחימה המעשית נגד הטרור נדרש להטביע בתודעת מחוללי הטרור ובתודעת הסביבה התומכת בהם את מחיר השימוש בטרור ואת העובדה שלא ניתן לגרום לשבירת החברה הישראלית ולהשיג רווחים מדיניים בגין השימוש בטרור. הדבר יכול להתבצע רק באמצעות הפגנת נחישות ויכולת עמידה בכל רובדי המדינה והחברה, תוך המחשה שגם דמוקרטיות מסוגלות להגן על עצמן בשעת מבחן בלי לאבד את צלמן ולגבות מחיר מן הצד השני בגין השימוש בטרור ובאלימות".

חשוב לציין כי המאבק על התודעה אינו מנותק מפעולות צבאיות ומהקשרים חברתיים וגיאופוליטיים רחבים של המאבק. אלה מעצבים את המשקל ואת המשמעות שיהיו למאבק על התודעה בהכרעת הסכסוך כולו.

התפיסה הצבאית המודרנית של המערכה על התודעה התפתחה בצבא ארה"ב ונועדה לשלב בצורה הנכונה את כלל המאמצים בתחום ההשפעה על התודעה. התפיסה הזאת נוסחה לראשונה במסמך Field Manual 100-6: Joint Doctrine for Information Operation. המסמך הזה קובע כי פעולות לניהול התודעה (Perception Management) כוללות את כל הפעילויות שתכליתן להעביר מידע מסוים לקהלי יעד זרים (או למנוע אותו מהם) כדי להשפיע על הרגשות, על הכוונות ועל הרצונות שלהם, להשפיע על הערכת המצב, על הגדרת היעדים ועל ההתנהגות של מערכות מודיעין ושל מנהיגים בכל הדרגים באופן המשרת את היוזם. התפיסה הזאת באה לידי ביטוי במלחמות האחרונות שניהל צבא ארה"ב בעיראק ובאפגניסטן. מבצע "סופה במדבר" אף כונה מלחמת המידע הראשונה. התפיסה הזאת התבססה בעיקר על כלים ועל פתרונות טכנולוגיים שנועדו לאפשר שליטה על זרימת המידע בנוגע למערכה הצבאית.³ בשנים האחרונות התפתחה ההבנה כי עליונות טכנולוגית אינה מספיקה כדי לשלוט במידע וכי

בנוגע לאתגרים החדשים של הצבאות מציגים בני הזוג אלוין והידי טופלר בספרם "מלחמה ואנטי מלחמה" (ספריית מעריב, 1994) זן חדש של לוחמים - "לוחמי ידע" - המסורים לרעיון שידע יכול לנצח או למנוע מלחמות. השניים מדגישים כי האתגר המרכזי הניצב בפני הצבאות הוא לפתח אסטרטגיית ידע. הגישה הזאת מקובלת כיום בצבאות רבים, וגם בצה"ל. אנו רואים בשנים האחרונות את צמיחתן של מחלקות חדשות במטה הכללי ובזרועות שתכליתן הוא לפתח ידע ולהתוות את האסטרטגיה של הפעלת הכוח. דוגמאות לכך הן המחלקות לעיצוב המערכה באגף המבצעים והמחלקה לתכנון המערכה בחיל האוויר.

התהליכים האלה ותהליכים רבים אחרים הופכים את הפעולות הפיזיות של הצבא למשולבות בפעולות במישור התודעתי. אלה האחרונות נועדו להסביר, לפרש ולהגדיר לקהלי היעד את מטרת הפעולה הצבאית, את יעדיה ואף את תוצאותיה באופן המשקף את המדיניות ואת האינטרסים של יוזם הפעולה.

בעימות המוגבל, שבו נוצר לעיתים קרובות פער בין המתרחש בשדה הקרב לבין האופן שבו נתפסות תוצאות

בעוד הפלסטינים מנסים לקעקע את תפיסת הביטחון הישראלית באמצעות זריעת פחד באמצעות טרור, הרי ישראל נחושה להמחיש לפלסטינים את חוסר התוחלת שבפעילות הזאת

המערכה, יש משמעות עצומה לאופן שבו מפרשים הצדדים את האירועים. ניצחונות בשדה הקרב אינם מבטיחים את הניצחון במערכה כולה, ולהפך, הפסדים צבאיים וכישלונות מבצעיים לא מונעים מהצד המובס להכריז כי ניצח. המציאות הזאת הופכת את זירת התודעה לזירה שבה נקבעות תוצאות המערכה הצבאית ואף תוצאות העימות כולו.

אחת הדוגמאות המרתקות לעניין זה נמצא בעימות שניהל צה"ל במשך שני העשורים שבהם היה פרוס בדרום לבנון. בעימות הזה השכיל צה"ל למנוע פגיעה באורח החיים של תושבי הצפון, להוריד את רף הנפגעים בקרב חיילי צה"ל לעשרות בודדות מדי שנה ולשלוט ברצועת הביטחון במרחב דרום לבנון. באותה העת פעל צה"ל כדי להשפיע בעיקר על קהלי היעד בישראל כדי לבסס את הלגיטימציה הפנימית לפעולתו בלבנון ומיעט להשפיע על קהלי היעד בלבנון. ארגון החיזבאללה ראה בפעולה הצבאית הפיזית נגד צה"ל אמצעי נלווה למערכה התודעית שאותה כיוון כלפי דעת הקהל בלבנון (כדי להשיג לגיטימציה לפעולות "ההתנגדות"), אך לא פחות כלפי דעת הקהל בישראל (כדי ליצור תחושה של חוסר תוחלת בשהייה של צה"ל בדרום לבנון).

אנשי חיזבאללה בלבוש אזרחי על גדר הגבול לאחר מלחמת לבנון השנייה

הפסדים צבאיים וכישלונות מבצעיים לא מונעים מהצד המובס להכריז כי ניצח

המציאות של היריב אינו תחום חדש, והשימוש במאפיינים שונים של הונאה ושל לוחמה פסיכולוגית נעשה כבר במלחמות קדומות. העצמת השימוש בכלים התודעתיים התרחשה בד בבד עם התפתחות היכולת להעביר במהירות מידע באמצעות תקשורת ההמונים. הכלים להעברת מידע הפכו נפוצים ונגישים, וצבאות עשו בהם שימוש מסיבי להעברת מסרים לפני הלחימה ובמהלכה - בעיקר לשלושת קהלי היעד הבאים: ההנהגה המדינית והפוליטית של היריב, אוכלוסייתו והנהגתו הצבאית.

מלחמות העולם היו זרז חשוב להתפתחות התחום הזה. זרז נוסף היה התפתחות הידע בתחום מדעי החברה. מלחמת העולם הראשונה הייתה המלחמה הראשונה שבה נעשה שימוש נרחב בתקשורת המונים לניהול לוחמה פסיכולוגית. במלחמת העולם השנייה הגיע לשיא השימוש בלוחמה פסיכולוגית. החל מראשית דרכו ביסס המשטר הנאצי את שלטונו באמצעות כלי לחימה פסיכולוגיים. היטלר פילס את דרכו לליבם של הגרמנים באמצעות כלים כמעט מדעיים לשכנוע ההמונים, ובהם נאומים ועצרות ענק, שבמהלכם הפכו ההמונים מפרטים לקולקטיב סוחף. הנאצים גם השתמשו בערוצי התקשורת החדשים - קולנוע ורדיו - שבהם לא נעשה שימוש נרחב במלחמת העולם הראשונה ואשר התברר כי היו

ההקשר התרבותי הוא משתנה מרכזי המשפיע על האופן שבו תתעצב הפרשנות לאירועים. אחת העדויות המרכזיות לכך היא הקושי שחווה צבא ארה"ב בניסיונותיו לצמצם את היקף הטרור במהלך המערכה המתמשכת בעיראק.

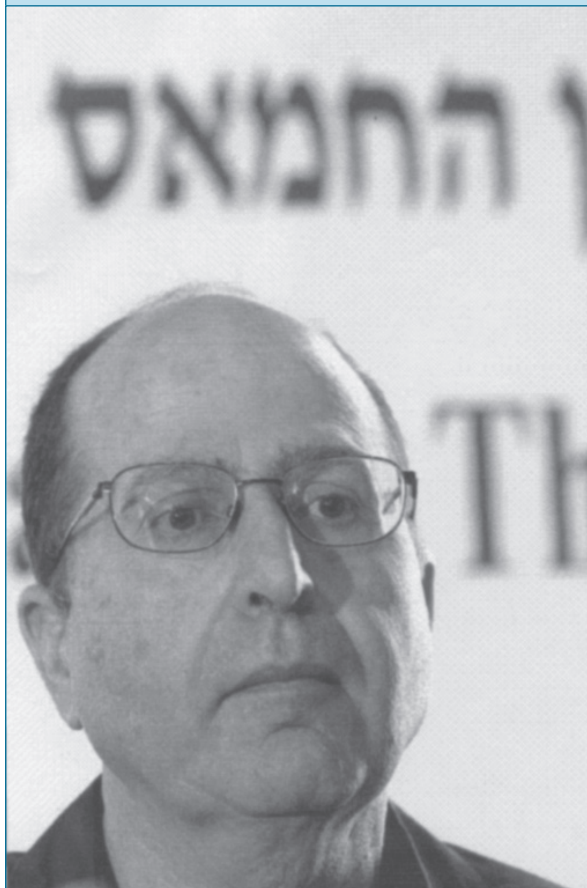
בנוגע לכך התפתחה במארינס המשגה חדשה לתחום הזה: "מבצעי השפעה" (Influence Operations).⁴ משמעות המשגה הזאת: מעבר מתפיסה המתבססת על יכולות עדיפות בתחום המידע ודרכי העברת המסר להבנה כי מערכה תודעתית משולה לתחרות מי יצליח להשפיע על האופן שבו תופסים קהלי

היטלר פילס את דרכו לליבם של הגרמנים באמצעות כלים כמעט מדעיים לשכנוע ההמונים, ובהם נאומים ועצרות ענק, שבמהלכם הפכו ההמונים מפרטים לקולקטיב סוחף

היעד את המציאות. ניצחון בתחרות הזאת משמעותו שקהל היעד אימץ את הנרטיב של היוזם ורואה בו את הנרטיב הנכון והרלוונטי מבחינתו.

חשוב לציין כי השימוש במידע כדי להשפיע על תפיסת

הרמטכ"ל לשעבר, רא"ל בוגי יעלון, על תפיסתו בנוגע למלחמה על התודעה

"המערכה על התודעה נגד הטרור בכלל וההתמודדות היום-יומית עם הטרור בפרט הן בבסיסו של דבר מלחמה על התודעה. לצד הלחימה המעשית נגד הטרור נדרש להטביע בתודעת מחוללי הטרור ובתודעת הסביבה התומכת בהם את מחיר השימוש בטרור ואת העובדה שלא ניתן לגרום לשבירת החברה הישראלית ולהשיג רווחים מדיניים בגין השימוש בטרור. הדבר יכול להתבצע רק באמצעות הפגנת נחישות ויכולת עמידה בכל רובדי המדינה והחברה, תוך המחשה שגם דמוקרטייות מסוגלות להגן על עצמן בשעת מבחן בלי לאבד את צלמן ולגבות מחיר מן הצד השני בגין השימוש בטרור ובאלימות".

יעילים ביותר לשכנוע ההמונים ולגיוסם.

גבלס, שר התעמולה של גרמניה הנאצית, נהג להשוות את התועמלן הנאצי למלחין שיודע על איזה תו לפרוט כדי ליצור רגש בעם. הנאצים הצליחו להפוך את הפסיכולוגיה לנשק התקפי רב עוצמה שגרם נזקים כבדים לבעלות הברית. התעמולה הנאצית הייתה חובקת עולם והייתה איום ואתגר לבעלות הברית. המאבק התנהל כך שכל אחד מהצדדים שיווק "מידע בלעדי" שתמך בגרסתו בנוגע להתפתחות המלחמה ולניצחונו בשדה הקרב. השימוש בתקשורת היה מניפולטיבי בעיקרו ושועבד לצרכים הפוליטיים של הנהגת המדינה.

השימוש המסיבי שעשו הנאצים בתעמולה עודד את האמריקנים לפתח כלים משלהם לניהול לוחמה פסיכולוגית. לשם כך הם גייסו חוקרים ממדעי החברה והטילו עליהם לפתח את הנושא. בכך הם הביאו להיווצרות מדע התקשורת, שלא היה קיים לפני המלחמה.

שלב נוסף בהתפתחות התחום הזה התרחש במהלך המלחמה הקרה בין ארה"ב לבריה"מ. המטרה המרכזית של הפעילות התודעתית באותה העת הייתה להרתיע את היריב ולשכנעו כי אין כל טעם לפתוח בהתקפה - גם לא התקפת פתע - שכן הישגה היחיד יהיה השמדה הדדית ודאית. זו הייתה הסיבה לכך ששני הצדדים אימצו את אסטרטגיית המכה השנייה.⁵ זו נועדה לאפשר לצד המותקף להשמיד את הצד התוקף גם במקרה של הרס מוחלט של כל עריו ותשתיותיו. במילים אחרות: שני הצדדים הבינו שאין ביכולתם לנצח במלחמה כוללת.

המאמץ לעצב את תודעת היריב נעשה באמצעות הפגנת עוצמה בכל תנאי (למשל, בעת משבר הטילים בקובה) כך שהצד האחר יירתע מהנחישות המופגנת מולו וייסוג ללא הסתבכות בפועל במלחמה. חוסר היכולת של המעצמות להשיג הכרעה צבאית מסורתית הביא להעתקת זירות העימותים בין המעצמות למדינות עולם שלישי, שם ניתן היה להפעיל באופן בלתי מוגבל נשק קונוונציונלי. אולם הכלים הדומיננטיים במלחמה הקרה נותרו הלוחמה הפסיכולוגית וההוואה האסטרטגית (לדוגמה, פרויקט מלחמת הכוכבים של ארה"ב).

השלב השלישי בשימוש במידע לצורכי השפעה על התודעה עוצב במלחמת המפרץ הראשונה. באותה המלחמה עשה צבא ארה"ב מגוון של פעולות כדי לפגוע בכושר הלחימה של צבא עיראק, לעודד חתרנות פנימית וליצור לגיטימציה מבית ומחוץ למבצע "סופה במדבר".

במהלך המלחמה חלה התפתחות נוספת בשילוב בין התקשורת לביטחון. שידורי CNN - משני עברי המתרס - איפשרו לכל אדם בכל מקום בעולם לחוות את המלחמה בזמן אמת. כתוצאה מכך הפכה התקשורת לגורם מכריע בעיצוב האסטרטגיה של המנהיגים. ההשפעה הזאת אף זכתה למונח מקצועי ייחודי: "גורם סיי-אן-אן".⁶

אחת התוצאות המרכזיות של המלחמה הזאת בצבא ארה"ב הייתה עדכון הדוקטרינה להפעלת מבצעים פסיכולוגיים ופיתוח התפיסה המשולבת למבצעי מידע. התפיסה הזאת יושמה

להתייחס ללוחמה הפסיכולוגית ולראות בה זרוע ביצועית של המלחמה המודרנית. ישנם חוקרים הטוענים כי התשובה לכך היא שאסטרטגיות צבאיות מתמקדות בהרס היכולות הצבאיות של האויב.

בצה"ל התפתחה בשנים האחרונות ההבנה כי פגיעה משמעותית ביכולתו של האויב להילחם קשורה להיבט התודעתי של הפעולה הצבאית לא פחות מאשר להיבט הפיזי - דהיינו לפרשנות שהאויב מעניק לעולם הפיזי (מהלכי המלחמה), לפרשנות שהחברה מעניקה לתוצאות המלחמה ולפרשנות שנותנת הקהילה הבין-לאומית. ביטוי להבנה הזאת ניתן למצוא בתפיסת ההפעלה החדשה שנכתבה בשנתיים האחרונות ואושרה על-ידי שני רמטכ"לים - הקודם והנוכחי.

מאפייני ההתמודדות של צה"ל בזירת התודעה

מיום הקמת המדינה ועד היום נלחם צה"ל על עיצוב גבולות המדינה. לצה"ל יש זירות פנים וזירות חיצוניות מוכרות היטב. ההיכרות הזאת היא יתרון בכל הנוגע ליכולת לתחם ולהבין את תפיסת המציאות של קהל היעד באזור, אך מנגד היא מעוררת קושי רב בכל הנוגע ליכולת להשפיע ביעילות על הקהלים האלה (כלומר לשכנע אותם לקבל את הנרטיב הישראלי). הקושי הזה נובע מההיכרות העמוקה שיש לחברות האלה עם החברה הישראלית.⁸ לדוגמה, האופן שבו תופס חיזבאללה את עוצמתה של המנהיגות הפוליטית בישראל ואת חוסנה של החברה בישראל משפיע על האסטרטגיה שהוא מאמץ לניהול העימות נגד ישראל. כל מדינות ערב וכן הפלסטינים וארגון חיזבאללה מושפעים מאוד מהאופן שבו משתקפות העוצמה הזאת בתקשורת הישראלית, והם משקיעים משאבים כדי לצפות בתקשורת ההמונים בישראל, להאזין לה ולקרוא אותה. כך הם מקבלים היזון מיידי על האופן שבו נתפסות הפעולות שלהם בישראל. את ההיזון החוזר הזה הם מנצלים כדי ללמוד, להפיק לקחים ולעצב את אסטרטגיית הפעולה נגד ישראל.⁹ קושי נוסף נובע מהפער הבסיסי בין החברה הישראלית לחברות היריבות, שעיקרו, לענייננו, קשור לאופן שבו משתמשים שני הצדדים במידע. למשל, לצד הערבי אין קושי להשתמש במידע מסולף ולעיתים אף לסלפו במתכוון. כך ניפח חיזבאללה את מספר ההרוגים בכפר קאנא באמצעות צילום של גוויות בודדות מכמה זוויות שונות ולעומת זאת הסתיר את מספר ההרוגים מקרב אנשיו במלחמה. באופן דומה סילפו הפלסטינים את מספר ההרוגים במחנה הפליטים ג'נין כדי לטבוע את נרטיב "הטבח הישראלי".

האסימטריה הנתפסת בין העוצמה הצבאית של ישראל לזו של הפלסטינים ואף לזו של חיזבאללה הביאה את אלה האחרונים להשקיע מאמצים בניהול מערכת תודעה אינטנסיבית ובכלים להעברת מסרים כדי להשפיע על קהל היעד בזירות הבין-לאומית, הפנימית, הערבית ואף הישראלית. המטרה: לקדם את המטרות הפוליטיות שלהם בסכסוך (טלוויזיית אל-מנאר ורדיו

במלחמת המפרץ השנייה ואומצה בכל צבאות המערב. השלב הרביעי בהתפתחות התחום הזה התרחש במלחמת המפרץ השנייה. באותה המלחמה חלה התפתחות דרמטית בהפעלת מבצעי תודעה, ואלה הפכו למרכיב מרכזי במערכה הצבאית והמדינית.

לקראת תחילת המערכה הצבאית הופעלו מבצעים לעיצוב תודעתם של העם העיראקי, של מפקדי הצבא ושל בכירי הממשל בעיראק, לגיבוש קואליציה להפלת המשטר העיראקי ולהכנת דעת הקהל בארה"ב למלחמה. החדשנות בפעולות לעיצוב התודעה באה לידי ביטוי גם בכלים הטכנולוגיים המתקדמים שהופעלו כדי להשפיע על קהלי היעד (מסרי SMS, שידורי רדיו וטלוויזיה ממטוס ייעודי, פעילות באינטרנט ועוד) וגם בחשיבות הגבוהה שיוחסה להפעלת המבצעים האלה בכל הרמות.

אשר לתקשורת - ערב המלחמה היא הציגה את העיראקים בתפקיד "הרעים" שיש לטפל בהם בכוח והביאה לדהומניזציה של נשיא עיראק, סדאם חוסיין.

השלטונות בארה"ב ובבריטניה השתמשו ברשת CNN ובמידה פחותה יותר ברשתות SKY ו-BBC כדי להעביר את מסריהם לפני המלחמה ובמהלכה. כמו כן שימש האינטרנט במלחמה הזאת בפעם הראשונה כלי משמעותי לניהול המאבק על התודעה. מתנגדי המלחמה השתמשו ברשת כדי לנהל מערכה

בעוד הפלסטינים מכירים היטב את החברה הישראלית, הרי זו ממעטת ללמוד את החברה הערבית בכלל ואת החברה הפלסטינית בפרט

תודעתית. לצורך כך נבנו אתרים ובלוגים, הופצו עצומות ברשת, נשלחו הודעות בפורומים ומכתבי שרשרת וכו'. האינטרנט תיפקד כזירת "השוק האתונאי" ואיפשר להמונים להביע את דעתם ולהשפיע. הממשלים נעזרו בעיקר בערוצי הטלוויזיה, ואילו הארגונים הלא ממשדיים, מתנגדי המלחמה, השתמשו ברשת כדי להשפיע על דעת הקהל בעולם נגד המלחמה.

הקשיים שחווה צה"ל בניסיונותיו להשפיע על התודעה בקרב הפלסטינים והקשיים שחווים האמריקנים במאבקם נגד ארגוני הטרור בעיראק מניחים לפתחם של צבאות אתגרים חדשים בתחום הזה. מקור הקשיים האלה הוא העובדה שהמידע כבר אינו קניין בלעדי של צד זה או אחר, ושכל גורם יכול להיות שחקן משפיע באמצעות כלי התקשורת. אלה פתוחים לכולם: לממסדים השולטים במדינות ולארגוני הטרור הפועל נגדם. דוגמה מובהקת להתפתחות הזאת ניתן למצוא במלחמת צ'צ'ניה, שבה לוחמת המידע האינטנסיבית שניהלו הצי'צ'נים נגד הרוסים השפיעה על התפתחות העימות הצבאית ועל האופן שבו הוא נתפס בחברה הרוסית ובקהילה הבין-לאומית.⁷

אך למרות ההתפתחות העצומה שחלה בתחום עדיין קיימים קשיים רבים בהטמעת "הנשק הרך" בארסנל הכלים הצבאי. נשאלת השאלה מדוע האסטרטגיה הצבאית ממעטת

מפעילות טרור תאפשר להתפרנס בכבוד). השיח המקביל הזה צימצם את יכולתו של צה"ל להשפיע על סדר היום הפנימי הפלסטיני.¹⁰

עולה אפוא השאלה האם וכיצד ניתן להשפיע על היריב. מאבק בין נרטיבים אינו עניין פשוט, לא כל שכן להחיל את הנרטיב של צד אחד על הצד האחר. לעיתים זה מצריך שנים רבות, ולעיתים זה אינו מצליח כלל (ראו מקרה הבסקים בספרד, המרד האלגייראי בצרפת ועוד). עם זאת, המקרה של צפון-אירלנד, שבו שיחות פיוס הובילו להסכמת ה-IRA להתפרק מנשקו, מציב בפנינו אתגר בנוגע לתהליך הזה.

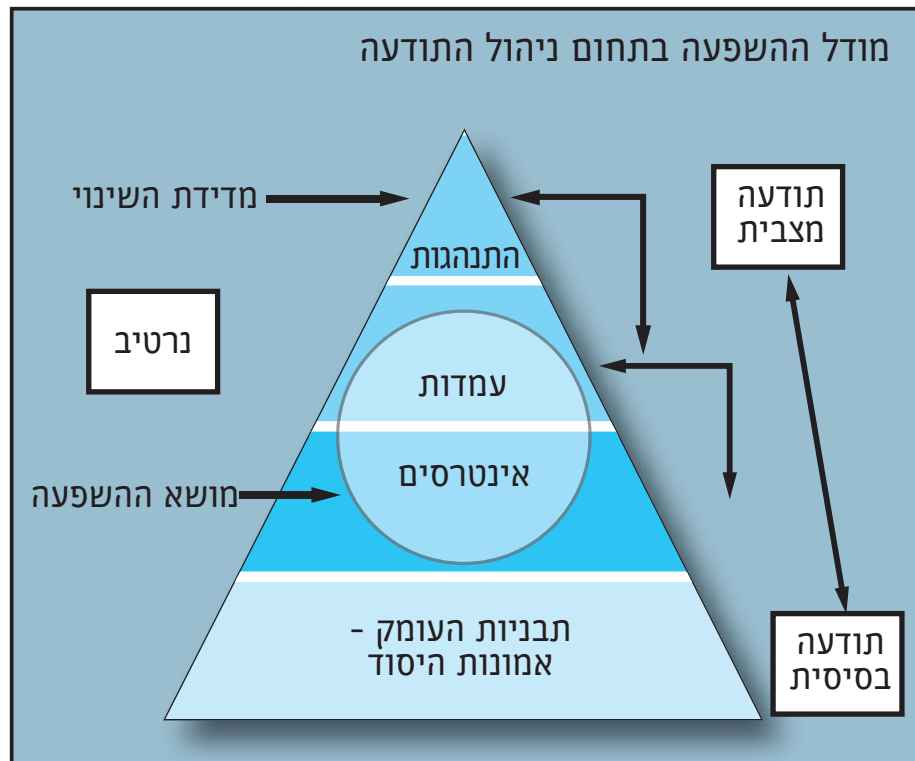
לפיכך פיתחתי - בסיוע אליים (מילי) דורון עמיר - מודל תפיסתי המתבסס על מודלים לניתוח חברתי מתחומי הסוציולוגיה וניהול סכסוכים וקראתי לו "מודל ההשפעה על קהלי יעד". המודל הזה מראה כיצד ניתן לנתח את המערכת החברתית של היריב ולבחון את פוטנציאל ההשפעה עליה.

המודל זה מורכב מארבע רמות מרכזיות:

תבניות העומק. הרמה הזאת כוללת, בין היתר, את האמונות הבסיסיות, את התהליכים החברתיים המרכזיים, את המבנה פוליטי, את המטרות הלאומיות ואת מידת האיום שחשה החברה שבה מדובר. שינוי בערכים האלה עשוי להתרחש לאורך שנים רבות ומחייב השקעת משאבים וניהול פעולות מתמשכות לאורך זמן. הרמה הזאת משתקפת במנגנוני הסוציאליזציה של החברה במערכת החינוך (למשל האופן שבו מוצגת ישראל בתוכניות הלימודים בשטחים), בשירה, בספרות וכו'.

לדוגמה, תבניות היסוד של הפלסטינים נעוצות לדעת מילסון¹¹ בשני עוגנים: האחד, המיתוס המוסלמי וגבורי הלאומיות הערבית והאחר - קדושת ירושלים, שהיא חלק בלתי נפרד מהמדינה הפלסטינית. לטענת מילסון שני העוגנים האלה מכוננים את התנהגות הפלסטינים כלפי ישראל.

רמת האינטרסים. הרמה הזאת משקפת את רצונו של קהל היעד להתקיים לאורך זמן תוך שמירה על צרכיו ועל זהותו. האינטרסים הם יציבים בדרך כלל, אך ניתנים לשינוי כאשר מתרחש תהליך המעמיד את קהל היעד בקונפליקט פנימי בין אינטרסים סותרים או אף מתחרים. לדוגמה, הדילמה שחוה תנועת החמאס כיום בין האידיאולוגיה הלוחמנית שלה לבין הצורך שלה לדאוג לצורכי היום-יום של האוכלוסייה שבחירה

נור המופעלים על-ידי חיזבאללה הם כלים מרכזיים ליישום האסטרטגיה הזאת כמו גם רדיו צות אל-אקצא של החמאס בשטחי הרשות הפלסטינית).

יתר על כן, בעוד הפלסטינים מכירים היטב את החברה הישראלית, הרי החברה הישראלית ממעטת ללמוד את החברה הערבית בכלל ואת החברה הפלסטינית בפרט. כך נוצרים פערים תרבותיים משמעותיים במפגשים בין החברות, שאחד המרכזיים שבהם מתרחש במחסומים בין חיילים לתושבים פלסטינים ביהודה ושומרון.

הפער זה אינו נוגע רק לרמת החייל במחסום אלא גם לכלים האסטרטגיים שמפעיל צה"ל במערכה הזאת. למשל, מחקר בחן את ההבדלים בין כרוזים שפיזר צה"ל ברצועה מהאוויר כדי להשפיע על רמת התמיכה של תושבי רצועת עזה בפעולות הטרור נגד ישראל בשנים 2004-2005 לבין כרוזים שהפיצו הפלסטינים

היכולת להשפיע על חברת היריב קשורה קשר הדוק למידת היכרותו עם אותה החברה ועם תהליכי העומק המרכזיים המניעים את התנהגות הפרטים והקבוצות בתוכה

בקרבתם. התברר כי בעוד השיח הפלסטיני פנה לאחדות והדגיש את האופן שבו הם יממשו את המאויים הלאומיים שלהם ואת הדרכים להשגתם (אחדות, הימנעות ממלחמת אחים וכו') ניסה צה"ל להשפיע על הפלסטינים באמצעות מסרים המדגישים את תועלת הפרט ואת ההיבטים הכלכליים של חייו (הימנעות

בה לשלטון. כלפי הרמה הזאת יכוונו רוב הפעולות התודעתיות, כיוון שהיא זו שתנחה את התנהגותו של מושא ההשפעה. עם זאת, לעיתים נמצא כי ישנה סתירה בין האינטרס של קהל היעד, כפי שניתחנו, לבין התנהגותו הצפויה. הסתירה הזאת עשויה להיווצר עקב הטיות בחשיבה וניתוח לוקה של קהל היעד.

רמת העמדות. הרמה הזאת היא הצהרתית ומשקפת אינטרסים שקהל היעד מעוניין לחשוף, אך מסתירה במקרים

בשנים האחרונות, לאור הקשיים להשפיע על תפיסת המציאות של הפלסטינים במהלך העימות המתמשך, התפתחה בצה"ל ההבנה כי המאבק התודעתי הוא שיקבע את תוצאות העימות הצבאי ואף את תוצאות הסכסוך בכללותו

רבות את כוונותיו האמיתיות. לעיתים קרובות יש הלימה בין העמדות להתנהגות, אך לעיתים אנו עשויים לגלות כי העמדות הגלויות הן מעין מסך עשן שתכליתו להסתיר את האינטרסים האמיתיים של קהל היעד.

רמת ההתנהגות. הרמה הזאת מאפשרת לבחון את השפעת הפעולות שלנו. לשם כך פותחו כלים ייעודיים למדידה ולהערכה של אפקטיביות הפעולה התודעתית.

כאמור, היכולת להשפיע על חברת היריב קשורה קשר הדוק למידת היכרותנו עם אותה החברה ועם תהליכי העומק המרכזיים המניעים את התנהגות הפרטים והקבוצות בתוכה. הרכבי התייחס לסוגיה הזאת ומנה את הקשיים בלימוד עמים זרים שכל חוקר, איש צבא ומדינאי ראוי שיכירו היטב.¹²

הקושי הראשון הוא קושי ההבנה, כלומר כיצד עוברים מצבירת פריטי מידע לרמה איכותית וגבוהה יותר של הכרת העם הזר והבנתו. הקושי השני הוא כשלים פסיכולוגיים הקשורים לאיום הקשור ללימוד עם המצוי עימנו בסכסוך והשפעת האיום הזה על האופן שבו אנו מסתכלים עליו. הקושי השלישי טמון בניתוק הפיזי שקיים לעיתים קרובות בין החוקר לבין מושא החקירה שלו. הקושי הרביעי קשור למשקפיים שאנו מרכיבים כשאנו באים לנתח עם אחר. עדשות המשקפיים האלה צבועות לרוב בצבע תרבותנו או מעוצבות בהתאם לצורת החיים שלנו.¹³ הקושי החמישי קשור למטרה הבסיסית שלשמה נועדה הלמידה. בדרך כלל היא קשורה לאינטרס מניפולטיבי (כלומר, הרצון להכיר את האחר נועד בסופו של דבר להשפיע עליו להתנהג בהתאם לאינטרס שלי). למידה כזאת מתאפיינת לרוב בעיוורון לשינויים (מה שהיה הוא שיהיה, האוכלוסייה הערבית היא פסיבית בעיקרה ואין לה מוטיווציה לחולל שינויים חברתיים או פוליטיים).

בשנים האחרונות, לאור הקשיים להשפיע על תפיסת

המציאות של הפלסטינים במהלך העימות המתמשך, התפתחה בצה"ל ההבנה כי המאבק התודעתי הוא שיקבע את תוצאות העימות הצבאי ואף את תוצאות הסכסוך בכללותו. ההבנה הזאת הניעה תהליך חשיבה שתכליתו לפתח תפיסה וכלי פעולה חדשים לתחום. בנוגע לכך אני מציע הגדרה כי מערכה שבה ניתנת עדיפות למבצעי תודעה היא מסגרת פעולה וכלים שמטרתם להשפיע על תפיסת המציאות העכשווית והעתידית בקרב מנהיגים, חלקים בחברה או פרטים, כך שישנו תפיסה, הערכה, עמדה או החלטה. במערכה הזאת פועל היוזם להעביר את הנרטיב שהוא רוצה לקדם, כך שיתקבל על ידי כלל השחקנים הפועלים במערכה.

ניהול המערכה הזאת מניח כי כלל השחקנים הפועלים במערכת מנהלים מאמצים לעיצוב תודעה כדי לקדם את מטרתיהם, וכי ניצחון במערכה הצבאית הוא בדרך כלל דינמי ונתון לפרשנות מתמדת של כלל השחקנים בזירה. כדי להעביר את הנרטיב ואת המסרים הרצויים ליוזם יופעלו מאמצים שונים להעברת מידע או כדי למנוע מידע מקהלי היעד שעליהם רוצים להשפיע.

במסגרת הזאת השקיעו צה"ל והשב"כ מאמצים פיזיים משמעותיים בניסיון לצמצם את השפעת פעילותם של ארגוני הטרור על ישראל. הפעולות האלה זכו להצלחה שהלכה וגדלה ככל שהתקדמה בנייתה של גדר ההפרדה ובעקבותי מבצע "חומת מגן", שבמהלכו השתלט צה"ל מחדש על שטחי איו"ש. אולם ישראל נכשלה עד כה במאמציה להשפיע על מידת הלגיטימציה שיש לארגוני הטרור ול"התנגדות" בקרב האוכלוסייה הפלסטינית. כה גדולה היא הלגיטימציה הזאת, עד כי האוכלוסייה תומכת בטרור למרות שהוא גובה ממנה מחיר כבד.

תיאור המערכה שבה ניתנה עדיפות למבצעי תודעה בעקבות אירוע ג'בליה

על הפוטנציאל הגלום בפעולה תודעתית ניתן ללמוד מהאופן שבו פעל צה"ל בעקבות התאונה שהתרחשה במהלך עצרת החמאס בג'בליה זמן קצר לאחר השלמת ההתנתקות. היה זה אירוע קריטי בהתפתחות העימות, ובעקבותיו פתחו הפלגים הפלסטיניים במתקפה יזומה על ישראל. זו שמה קץ לרגיעה היחסית שהשתררה במהלך ההתנתקות.

בתקופה הנידונה הייתה המציאות בעזה כדלהלן: ישראל סיימה לפנות את יישובי חבל עזה והציבה את כוחותיה מחוץ לרצועה. התקיים מאבק בין שני נרטיבים במערכת הפלסטינית אשר קודמו על ידי שחקנים שונים - הרשות הפלסטינית ותנועת החמאס. הרשות פעלה כדי לקדם תפיסה שההתנתקות הישראלית היא שלב ראשון במפת הדרכים, ואילו החמאס קידם את התפיסה כי ההתנתקות היא פועל יוצא של המאבק המזוין. מסקרי דעת הקהל ברשות הפלסטינית עולה כי הנרטיב שהובילה תנועת החמאס החל להתבסס בקרב האוכלוסייה. עם

זאת רבים בציבור הפלסטיני היו עסוקים בעיקר בשאלה אם יוכלו לקצור את "פירות ההתנתקות", דהיינו ליהנות מתחילתו של תהליך פיתוח ושגשוג ברצועת עזה.

מאבק הנרטיבים התרחש על רקע של היערכות מואצת במערכת הפלסטינית לקראת הבחירות לפרלמנט ועל רקע עלייה במשקל עמדות הציבור (דעת הקהל) בתהליכי קבלת ההחלטות בארגונים הפלסטיניים. בנסיבות האלה רצה כל צד להציג את הנסיגה החד־צדדית באופן שיקדם את יעדיו הפוליטיים.

על הרקע הזה ערכה תנועת החמאס ב־23 בספטמבר 2005 עצרת ניצחון במחנה הפליטים ג'בליה (הגובל בחלק הצפון־מזרחי של העיר עזה ונחשב לאחד האזורים הצפופים ביותר בעולם) כדי להאדיר את תדמיתה ואת תפקידה בהוצאת ישראל מרצועת עזה. העצרת הזאת התנהלה בניגוד להנחיות שהוציאה הרשות הפלסטינית, שאסרו על אחזקת נשק פומבי ברחובות וביצוע פעולות טרור נגד ישראל מרצועת עזה לאחר סיום ההתנתקות.

במהלך התהלוכה אירע פיצוץ שהתרחש כתוצאה מתקלה טכנית בהובלת רקטות קסאם על טנדר. הפיצוץ גרם למותם של 23 אזרחים ולפציעתם של יותר מ־100. מייד לאחר האירוע החלו

תוצאות האירוע בג'בליה הידדו את הצורך לפתח יכולות מבצעיות חדשות בתחום מבצעי התודעה. היכולות האלה באו לידי ביטוי במערכה האחרונה שניהל צה"ל נגד החיזבאללה

דוברי התנועה לטעון שישאל שיגרה טילים מהאוויר לעבר כלי הרכב בתהלוכה ואיימו בתגובה חריפה. הרקע להאשמות היה הערכת החמאס כי תוצאות האירוע, שנערך בניגוד להנחיות הרשות הפלסטינית, יגרמו נזק תדמיתי כבד לחמאס ערב הבחירות, וכי יש להרחיק מהתנועה את האחריות לאירוע.

הכאוס בשטח והנטייה הטבעית של הפלסטינים לראות בישראל אשמה במתרחש היו מצע נוח לשיווק הנרטיב שישאל אשמה בהרג מכוון של אזרחים. תנועת החמאס ניהלה מערכה תודעית שתכליתה הייתה להסיט במהירות את תשומת הלב של הציבור הפלסטיני מאחריות החמאס לאחריות ישראל. עדויות של אזרחים פלסטינים על האירועים בתהלוכה והטענות של דוברי הרשות כי מדובר בתאונה שלה אחראית תנועת החמאס (לרשות היה אינטרס להחליש את החמאס ערב הבחירות) סייעו לטעת ספק בגרסת החמאס. אף על פי כן זמן קצר לאחר האירוע פתחו אנשי חמאס במתקפת טילי קסאם לעבר ישראל. צה"ל, שנערך בעוד מועד לאפשרות הזאת, החל לפעול מייד עם אור ראשון.

עם פתיחת הפעולה הצבאית הישראלית, הצטרפו כל הארגונים הפלסטיניים לחמאס, והחל ירי מסיבי של רקטות לעבר ישראל. מטרת העל של התוכנית המבצעית של צה"ל הייתה ליצור תחושה של שינוי כללי המשחק מבחינת ישראל

והחזרת תנועת החמאס למתווה הרגיעה. התוכנית יושמה באמצעות המרכיבים הבאים: פעילות פיזית התקפית, פעילות תודעתית רועשת באמצעים צבאיים (לדוגמה, בומים על־קוליים וירי ארטילרי), מבצעים פסיכולוגיים ומבצעי הסברה שנועדו להגביר את תחושת הלחץ על החמאס, ליצור דה לגיטימציה באוכלוסייה הפלסטינית להתקפות על ישראל ולהעצים את התחושה שתנועת החמאס גורמת נזק לאינטרסים הפלסטיניים.

הפעילות התודעתית החלה בהתבטאויות בתקשורת של בכירי צה"ל, שעיקרן שלילת הטענות כי ישראל אחראית לאסון והטלת האחריות לאירוע על תנועת חמאס. זמן קצר לאחר ירי מטח הרקטות לעבר ישראל החלה פעילות צבאית מקיפה שכללה ריכוזי כוחות והפצת התמונות לכל רשתות התקשורת. כדי להעצים את תחושת האיום בוצעו בומים על־קוליים מעל רצועת עזה, והופצו כרוזים מהאוויר עם אור ראשון, שכללו מסרים תקיפים בנוגע לאחריות החמאס להרג האזרחים הפלסטינים.

תוך כדי הפעילות הזאת הועברו הודעות קוליות לאוכלוסייה הפלסטינית כדי להעצים את תחושת האיום, ובוצעו תקיפות אוויריות וירי ארטילרי לעבר שטחים שמהם נורו רקטות לעבר ישראל. (הייתה זאת הפעם הראשונה מאז מלחמת ששת הימים שבה ירתה ישראל אש ארטילרית לעבר רצועת עזה). במקביל פעלו חיל האוויר והמודיעין לאיתור יורי רקטות כדי לפגוע בהם מהאוויר.

הפעילות הצבאית המשולבת של התקפות פיזיות ממוקדות, שתכליתן ליצור הרתעה (סיכולים ממוקדים, הפגזות) ותודעיות (בומים על־קוליים, הטלת כרוזים, העברת הודעות קוליות ופעילות הסברה) נמשכה שלושה ימים, ובעקבותיה הודיעה תנועת החמאס באופן חד־צדדי שהיא מפסיקה לירות רקטות קסאם לעבר ישראל.

הפעילות התודעתית הצבאית של ישראל יצרה לחץ כבד על האוכלוסייה הפלסטינית, על הרשות ועל תנועת החמאס. לפעילות הזאת היה הד תקשורתי רב, והמסרים הועברו במהירות באמצעות כלי התקשורת הישראליים, הפלסטיניים והבינ־לאומיים לכל קהלי היעד שאליהם כווננו.

לתוצאות האירוע הזה היו השלכות מיידיות על המשך הפעילות הצבאית של תנועת החמאס נגד ישראל. חוזקה תפיסת ההרתעה בקרב קהלי היעד הפלסטיניים, והתפתחה הבנה כי ישראל, עם יציאתה מרצועת עזה, פועלת בעוצמה מוגברת ובכך משנה את כללי המשחק הישנים. תדמיתה הציבורית של תנועת החמאס ניזוקה, ולכן היא החליטה לחזור לרגיעה. הרווח של הרשות הפלסטינית מהאירוע הזה היה מצומצם. עקב חוסר מעורבותה הפעילה באירוע (מול ישראל והחמאס), ובכך היא המחישה לציבור הפלסטיני כי היא אינה דואגת לביטחונה.

תוצאות הפעילות הגבירו בצה"ל את ההבנה כי שילוב נכון של פעולות פיזיות ותודעיות בכל שלבי הלחימה ולאחריה הוא המפתח להעברה נכונה של הנרטיב ושל המסרים ליריב.

3. Martin Libicki, **What is Information Warfare?** National Defense University, 1995

4. את ההמשגה הזאת העלו נציגי המארינס בכנס שנערך בארה"ב ושנושא היה "מבצעים בסביבה עירונית". ההמשגה הזאת נבעה מההבנה שהשפעה על קהלי יעד אינה יכולה להתבסס רק על יכולות טכנולוגיות עדיפות להעברת המסר, אלא חייבת להתבסס גם על הבנת ההקשר התרבותי.

5. הרעיון של אסטרטגיית המכה השנייה התגבש במכון ראנד בעקבות לקחים שהופקו ממלחמת העולם השנייה. ראו: Robin Ron, **The Making of the Cold War Enemy Culture and Politics in the Military-Intellectual Complex**, Princeton, 2001. מומחי המכון ניסו להתמודד עם הסוגיות שהעלו החיים תחת איום פצצת האטום. מונחי המפתח שגיבשו חוקרי ראנד - Second Strike, Game Theory, - Mutual Assured Destruction (MAD) - ועוד השפיעו על התרבות ועל אורח החיים של האמריקנים בשנות ה-50 וה-60. המושגים האלה חדרו גם לעולם התרבות: לקולנוע, לספרות, למוזיקה ועוד. תפיסת הביטחון האמריקנית השפיעה על תודעת הציבור ועיצבה אותה. במהלך המלחמה הקרה הפכה הטלוויזיה לכלי ההשפעה העיקרי על ההמונים. מלחמת וייטנאם הייתה המלחמה הראשונה שהגיעה לסלון האמריקני באמצעות מקלטי הטלוויזיה.

6. אוריה שביט, **שחר של יום ישן: המהפכה המדומה במזרח התיכון**, ירושלים, כתר, 2003

7. דן פיוטקין, "לוחמת מידע בעימות הרוסי-צ'יני בשנים 1994-1996", **מערכות** 392, 2005

8. כשנשאל "איך הצליחה ההתנגדות (חיזבאללה) להשיג את הניצחון במלחמה", ענה שיחי' אחמד ברכאת (בכיר בחיזבאללה): "הלוחמים שלנו פרצו מתוך התרבות האיסלאמית שהם קראו. משה דיין אמר: 'אני יודע שהערבים לא קוראים', אבל הם קראו טוב מאוד. כמו שנהג לומר נסראללה: בנושא הישראלי, תסלחו לי, אבל אני חושב שאיש לא מבין בזה יותר מאיתנו. אנו מומחים בנושא הישראלי... לכן בנושא ההבנה המעמיקה של החברה הישראלית במישור התרבותי, החברתי, הפסיכולוגי, הצבאי והתקשורתי יש להתנגדות ניסיון עצום". (מתוך: רועי נחמיאס, "החלה הספירה לאחור להיעלמות המפעל הציוני", אתר Ynet, 13 באוגוסט, 2006).

9. במהלך מלחמת לבנון השנייה עקב ארגון החיזבאללה באופן שוטף אחרי שידורי הרדיו והטלוויזיה של ישראל והגיב עליהם בזמן אמת. גם לוח הזמנים של נסראללה לנאומיו בטלוויזיה התחשב במנהגי הצפייה של הישראלים.

10. משה ר', "ניתוח דפוסי הפעולה של צה"ל בתווך התודעתי בעימות הישראלי-פלסטיני", מסמך פנימי בצה"ל, 2005

11. מנחם מילסון, "העמדה הערבית ויחסנו אליה", **שדמות** לז, תש"ל (1970)

12. יהושפט הרכבי "כיצד מתמודדים בישראל עם לימוד הערבים ותרבותם", בתוך **להכיר עמים קרובים**, מכון ון-ליר, ירושלים, 1985

13. מחקרים שונים העלו כי בצה"ל קיימות תבניות חשיבה הגמוניות כלפי היריבים השונים שאיתם הוא מתמודד. באחד התרגילים שערך צה"ל נמצא כי על אף מידע שהועבר לכוחות ושהצביע על התפתחותן של מגמות חדשות בקרב האויב, הרי התפיסות המקובלות בצה"ל כלפי אותו אויב היו מעין פילטר שסינן את המידע והכפיף אותו לתפיסה ההגמונית. במילים אחרות, התפיסה המסורתית בצה"ל בנוגע לפלסטינים או אף לארגון חיזבאללה השפיעה באופן מכריע על האופן שבו המידע החדש הוערך ושוקלל, אף שמדובר היה במידע שסתר את התפיסות הקיימות. ראו: משה ר' קונס-פונטה וסער רווח, "בין עולמות בחשיבה הצבאית - תחקיר ממד"ה לתרגיל צבאי", מסמך פנימי בצה"ל, 2004

התפתחה ההבנה כי הצלחתם של מבצעי תודעה ברמה המערכתית קשורה קשר הדוק לתוצאות המערכה הצבאית הכוללת. כמו כן התפתחה ההבנה כי העצמת ההצלחה הצבאית הפיזית היא יעד מרכזי של מבצעי התודעה.

שימור ההישג הצבאי הוא אחד היעדים המרכזיים של מבצעי תודעה. בתחום הזה לא היו לנו הישגים, שכן לא הצלחנו לשמר את ההישג, שעיקרו פגיעה בדימוי החמאס בעיני האוכלוסייה הפלסטינית. ניתן להניח כי אחת הסיבות לכך היא האסטרטגיה הכוללת של מדינת ישראל ושל צה"ל כלפי הפלסטינים לאחר השלמת ההתנתקות. מדובר באסטרטגיה שלא הגשימה את התקוות ואת הציפיות של רבים מהפלסטינים לשינוי במצבם.

תוצאות האירוע הזה חידדו את הצורך לפתח יכולות מבצעיות חדשות בתחום מבצעי התודעה. היכולות האלה באו לידי ביטוי במערכה האחרונה שניהל צה"ל נגד החיזבאללה.

סיכום

"גשם ראשון" היה המבצע הראשון שצה"ל ניהל ברצועת עזה לאחר סיום ההתנתקות. האתגר המבצעי המרכזי שעמד בפני צה"ל היה כיצד לעצב את הנרטיב בנוגע לאירוע בג'בליה ובדרך הזאת לאלץ את החמאס לחזור להבנות הרגיעה. המבצע תוכנן ונוהל בהתאם לתפיסת ההפעלה החדשה של צה"ל, וכך התאפשר שילוב הדוק בין הפעולה הפיזית לפעולה התודעתית. השילוב הזה סייע להשגת המטרות הצבאיות שהוגדרו לפני המבצע. ראוי לציין כי האופן שבו שילב אגף המבצעים את כל הפעולות התודעתיות תרם תרומה מכרעת להצלחתן וגרם לכך שהן יהיו רלוונטיות להתפתחות המערכה בשלביה השונים. הפעולה התודעתית הביאה לידי ביטוי תפיסת מומחיות שהחלה מתפתחת במרכז למבצעי תודעה בצה"ל. המרכז הזה מאפשר לצה"ל להרחיב משמעותית את פוטנציאל ההשפעה על קהלי יעד שונים.

הערות

1. המאמר הזה נכתב לפני העימות האחרון בין צה"ל לחיזבאללה בלבנון. בעימות הזה חלה התפתחות נוספת ביישום של מבצעי תודעה במסגרת הפעולה הצבאית של צה"ל ולכך אתייחס במאמר נוסף בהמשך.

2. דן פיוטקין, "הפוסט מודרניזם והחשיבה הצבאית", **מערכות** 406, 2006. מאמרו של פיוטקין מציע תשתית בסיסית להבנת המתח בין החשיבה הצבאית הקלאסית לחשיבה החברתית הפוסט-מודרנית ומציין כי החשיבה הפוסט-מודרנית (שאינה פרקטית במהותה) אינה מתאימה לעולם המלחמה. עם זאת, בניגוד למחבר המאמר, אני סבור כי כדי להבין את מאפייני העימותים המוגבלים, שבהם החברה היא עורף וחזית כאחד (ערפול המושגים המסורתיים של עולם המלחמה), וקיים קושי להגדיר מהו ניצחון ומי ניצח בעימות, עלינו להכיר את עקרונות החשיבה הפוסט-מודרנית ואף להסתייע בצורת החשיבה הזאת כאשר ניגשים לעיצוב מערכות צבאיות בעימותים האלה. יחד עם זאת אני מסכים עם המחבר כי כאשר ניגשים לתכנן מערכות צבאיות, הרי השפה הצבאית וכלי החשיבה המובנים מסייעים למפקד למצות נכון יותר את משאביו כדי לפתור את הבעיה הצבאית שאיתה הוא נדרש להתמודד.

